

OSVETOVÁ A ĽUDOVÝCHOVNÁ ČINNOSŤ NA ŠKOLSKOM REFERÁTE POD ŠTEFÁNKOVÝM VEDENÍM

Igor Marks

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Vznik samostatného Československa 28. októbra 1918 bol výsledkom snahy obidvoch národov o samostatnosť. Nový štát – Československá republika (ďalej ČSR) – patril k štátom so značne rozvinutou parlamentnou demokraciou, ktorý sa hneď od začiatku svojej existencie cielavedome začal zaoberať aj problematikou vzdelávania dospelých, osvety a ľudovýchovy.

Okrem dovtedy existujúcich osvetových snáh, ktorých základom bola dobrovoľná spolupráca jednotlivcov, spolkov a združení, sa začala rozvíjať aj štátom riadená osvetová činnosť a politika.

V období pred 1. svetovou vojnou zostávala na území Slovenska školou ľudu ľudová škola (zväčša cirkevná, príp. štátna). Jej sústavu tvorili prevažne vidiecke jednotriedky, v ktorých kvalita výučby často nebola na primeranej úrovni, rovnako ako dochádzka žiakov do školy. Prvoradým cieľom bolo osvojenie si maďarského jazyka. Problémy súvisiace s takouto výučbou sa negatívne odrazili na vedomostnej úrovni žiakov so slovenským materinským jazykom, ktorí po absolvovaní ľudovej školy vstupovali priamo do praxe. Môžeme teda usúdiť, že mladé vekové kategórie z prelomu 19. a 20. storočia neabsolvovali plnohodnotnú základnú školskú dochádzku, čo sa odzrkadľovalo na dosť vysokom počte negramotnosti. Tieto generácie sa v období po prevrate nachádzali v najproduktívnejšom veku a bolo sa im treba venovať z hľadiska gramotnosti.

Na negramotnosti sa značnou mierou podieľali o. i. aj uhorské školské zákony, učiace deti nezmyselnému memorovaniu v maďarčine, ktorej slovenské deti vôbec nerozumeli.

Treba však podotknúť, že sa v predvojnovom období v Uhorsku rozširovala sieť škôl, stavali sa nové školské budovy, rástla starostlivosť o hygienu, materiálne vybavenie škôl, ale aj o odbornú úroveň výučby. Čoraz viac absolventov opúšťalo školské lavice, narastala vzdelanosť a počty analfabetov pomaly, ale predsa klesali, aj keď regionálne rozdiely boli veľmi veľké.

Pred prvou svetovou vojnou len 16 % slovenských detí dostávalo základné vzdelanie v materinskom jazyku¹, pričom po zavedení Apponyiho školských zákonov roku 1907 to bolo viac-menej formálne, pretože každý učiteľ bol povinný za štyri až šesť rokov trvania ľudovej školy naučiť deti čítať, písať po maďarsky a počítať.

Znalosť písania a čítania síce nevyjadruje kultúrnu kvalitu národa, ale v značnej miere prezrádza schopnosť dosiahnuť kultúrny a hospodársky pokrok.²

Hneď po vzniku ČSR bolo v roku 1918 vytvorené Ministerstvo školstva a národnej osvety (ďalej MŠaNO), kde už z jeho názvu vyplýva záujem štátu aj o oblasť osvety. Osvetový odbor MŠaNO bol jedným z odborov ministerstva, v rámci neho fungovalo aj oddelenie pre výchovu ľudu, neskôr, po reorganizácii v júni 1920, ľudovovýchovné oddelenie. Na Slovensku bol v roku 1918 zriadený Školský referát MŠaNO, ako organizačná súčasť pražského MŠaNO. Činnosť tohto referátu však priamo podliehala ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska.

Na čele Školského referátu stál v jeho prvých rokoch Anton Štefánek (1877 – 1964). Svojou vedeckou tvorbou, najmä v oblasti sociológie, a pedagogickou činnosťou na Univerzite Komenského patril medzi najvýraznejšie osobnosti kultúrneho života prvej polovice 20. storočia. Zároveň stál v pozadí viacerých historických, spoločensko-politických, vedeckých a kultúrnych dejov v období medzivojnovnej ČSR.³

Medzi hlavné úlohy Školského referátu v prvých rokoch po vzniku ČSR nepatrili len slovakizácia školského prostredia a zavedenie slovenského jazyka do vyučovacieho procesu, ale popritom aj prepojenie školskej a osvetovej práce s civilizačným pôsobením, ktorého podstatným výsledkom malo byť odstránenie analfabetizmu, a to nielen medzi deťmi, ale aj v radoch „odrastlého, školskej výchovy neznalého ľudu“.⁴

¹ Mannová, E.: Školy – modernizácia v tieni maďarského nacionalizmu. In Kováč, D. et al. Slovensko v 20. storočí. Na začiatku storočia 1901 – 1914. Bratislava : Veda, . 2004, s. 238. Podobné čísla uvádza aj A. Štefánek, pozri Štefánek, A. 1945. Základy sociografie Slovenska. In: Slovenská vlastiveda III. Bratislava : Slovenská academia vied a umení, s. 294. Ďalej v súvislosti s vývojom gramotnosti uvádza, že v školskom roku 1917/18 bolo 28261 slovenských detí školopovinného veku, ktoré nenavštevovali žiadnu školu, čiže analfabetov.

² Štefánek, A.: c. d., s. 295.

³ Roku 1918 člen Dočasnej vlády pre Slovensko, dlhoročný poslanec a neskôr senátor Národného zhromaždenia. Ťažiskom jeho vedeckej tvorby bola sociológia národa a nacionalizmu. Skúmal rozličné sociologické koncepcie národa. Zameral sa však aj na výskum života dedinského roľníka a na vzťah mesta a dediny. Charakterizoval pôvod, vývoj a sociálnu funkciu slovenskej inteligencie, jej postavenie na dedine, typológiu slovenského národovectva a odrodilstva. Bol prvým slovenským univerzitným profesorom sociológie (od roku 1937) atď.

⁴ Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice Martin (ďalej ALU SNK), Anton Štefánek, 42 VIII 31. Školský referát. Ľudovychova. Reforma ľudovej školy.

Ludovýchovu⁵ staré Uhorsko (resp. územie Slovenska) v podstate nepoznalo. Túto činnosť sa kňazi snažili suplovať tým, že aspoň raz týždenne poučovali veriacich o kresťanskej mravnosti. Učenie čítať a písať negramotných občanov sústavne nepestoval ani Hornouhorský vzdelávací spolok v Nitre⁶, ktorý zahŕňal desať slovenských žúp.

Štefánek si spomína: „V prvom roku oslobodenia Slovenska nebolo možné ani pokusne pristúpiť k dielu. Školský referát nebol ani personálne, ani hmotne a organizačne, príp. zákonom pripravený na takúto závažnú prácu. Časom, keď už bolo možné disponovať väčším počtom slovenských a tiež českých profesorov a učiteľov, ktorí boli zvyknutí na verejnú prácu z Čiech, bola nám daná platforma rozšíriť kultúronosnú činnosť i na oblasť mimoškolských detí. Začalo sa prednáškami, ochotníckymi divadlami, zakladaním školských a miestnych knižníc.“⁷

V zime 1919/20 Školský referát zriadil v Bratislave Ústredie pre vzdelávaciu a propagačnú činnosť na vidieku, ktoré vyzvalo všetkých učiteľov a stredoškolských profesorov, aby každú nedeľu chodili po dedinách a formou prednášok, rozhovorov, zapožičaním alebo darovaním kníh a časopisov sa snažili pozdvihnúť vzdelanostnú úroveň slovenského ľudu. Zamerať sa mali najmä na vysvetľovanie nových pomerov a aby sa ľud vedel orientovať v základných národnostných, sociálnych a demokratických pravidlách a občianskych povinnostiach. MŠaNO pridelilo primerané finančné prostriedky na tieto ľudovýchovné účely. Takýto spôsob kultúrnej práce sa medzi ľuďmi osvedčil. Ľudia vďačne prijímali nové poznatky a žiadali, aby rečníci chodili medzi nich častejšie. Podľa Štefánka sa do jesene 1920 podarilo zorganizovať a vykonať viac ako „2000 stranícko-nepolitických prednášok, ktoré mali za cieľ povzniesť duchovnú úroveň ľudu“.⁸

Postupne, ako sa pomery na Slovensku konsolidovali, Školský referát sa snažil postaviť celú ľudovýchovnú prácu na pevnejšie základy. MŠaNO už vo februári 1920 zriadilo v rámci Školského referátu Ľudovýchovné oddelenie pri Školskom referáte⁹. Už v predchádzajúcom roku boli založené niektoré spolky, napr. v Bratislave Osvetový zväz pre Slovensko, Sokol, Roľnícke jednoty, robotnícke organizácie atď., ktoré sa viac či menej venovali aj ľudovýchovnej činnosti. Podobne pracovala aj Matica slovenská.

Ľudovýchovná činnosť organizovaná Školským referátom pod Štefánkovým vedením čoskoro nadobudla nielen vyšší kvantitatívny, ale aj akostný rozsah,

⁵ V zmysle organizovaného, dômyselného poučovania dospelých, resp. mládeže.

⁶ FEMKE (Felvidéki Magyar Kultúregyesület) - najznámejšie maďarizačné združenie konca 19. a začiatku 20. storočia. Jeho predseda vyhlásil „vojnu všetkému, čo je slovenské“. FEMKE poriadala kurzy pre analfabetov, rozdávala maďarské knihy, zakladala knižnice, umiestňovala slovenských učňov a majstrov v maďarských krajoch ... Výsledky pomadžarčovania vláda nepovažovala za dostatočné, a tak počet maďarizačných spolkov pred prvou svetovou vojnou neustále stúpala.

⁷ ALU SNK, Anton Štefánek, 42 VIII 31. Školský referát. Ľudovýchova. Reforma ľudovej školy.

⁸ Tamtiež.

⁹ Výnos MŠaNO č. 61975/6795 z 22. 1. 1920. Môžeme sa stretnúť aj s označením Referát pre ľudovú výchovu. Jeho vedením bol poverený prof. Milan Svoboda. Koncom roka 1920 bolo Ľudovýchovné oddelenie pri Školskom referáte definitívne začlenené pod Školský referát. Riadením ľudovýchovy bol poverený Dr. Václav Maule.

okrem ľudových prednášok sa organizovali sústavné školy pre dospelých, jazykové kurzy, koncerty, ochotnicke predstavenia atď. Ľudovú výchovnú činnosť bola dobre organizovaná hlavne v Banskej Bystrici, Bratislave, Košiciach, Poprade, Martine, Modre, Bytči, Zvolene, Žiline.¹⁰ Niektoré župné úrady dokonca zriadili na túto činnosť zvláštne referáty.

Hlavnou ľudovú výchovnou úlohou, ako už bolo vyššie naznačené, bolo odstrániť, alebo aspoň radikálne znížiť analfabetizmus a základné nedostatky a zvýšiť vzdelanie ľudu.¹¹ MŠaNO zriadilo Ľudové kurzy, nazývané tiež Náukobehy¹². Náukobehy boli vo veľkej miere podporované štátom a ich hlavná úloha spočívala v zlepšení vzdelania medzi dospelými, príp. v odstránení negramotnosti medzi širokými ľudovými vrstvami. Prebiehali buď po večeroch, alebo v nedeľu dopoludnia. Každý náukobeh trval 40 vyučovacích hodín a návštevníci sa delili na dve skupiny. Začiatocníci, ktorí vôbec nevedeli čítať a písať, sa tiež učili aj počítať a základom občianskej náuky a vlastivedy. Pokročilí, ktorí vedeli čítať a písať, si dopĺňali svoje vzdelanie. Boli tu informovaní o svojich občianskych právach a povinnostiach, o hygiene, čítali tu rôzne časopisy a knihy, rozširovali si svoje vedomosti z histórie a vlastivedy. V rámci náukobehov sa uskutočňovali rôzne nedeľné zábavno-poučné besiedky.¹³ Pôsobili tu štátni učitelia ľudových a občianskych škôl. Ku kurzom boli pripojené verejné prednášky z rôznych odborov. Kurzy boli zväčša slovenské, niektoré aj nemecké.

V rokoch 1919 a 1920 sa kurzy pre začiatocníkov konali v 28 obciach a zúčastnilo sa ich 810 účastníkov.¹⁴ Kurzy pre pokročilých boli v daných rokoch organizované oveľa viac. Spolu to bolo 122 kurzov v 110 obciach, ktorých sa zúčastnilo 5243 účastníkov (z toho 1777 žien) vo veku od 9 do 70 rokov.¹⁵

Účastníci kurzov nielen získavali, resp. prehľbovali si vedomosti, ale zástupcovia Školského referátu aj medzi nimi rozdávali knihy od známych slovenských autorov. Štefánek vo svojich spomienkach uvádza, že: „Usilovní návštevníci kurzov dostali spolu 1654 zväzkov kníh.“¹⁶ Absolventi nemeckých kurzov na Spiši dostali niekoľko vybraných kníh v nemeckom jazyku z českej a ruskej literatúry.

¹⁰ ALU SNK, Anton Štefánek, 42 VIII 31. Školský referát. Ľudovú výchova. Reforma ľudovej školy.

¹¹ Tamtiež.

¹² Zvláštny výnos MŠaNO č. 54179 zo dňa 6. 11. 1919. Pozri aj pasáž o zákone o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy zo 7. 2. 1919.

¹³ SNA, fond Anton Štefánek 1900 - 1960, kr. 15, inv. č. 688. Školstvo na Slovensku.

¹⁴ ALU SNK, Anton Štefánek, 42 VIII 31. Školský referát. Ľudovú výchova. Reforma ľudovej školy.

V turčianskej župe v 10 obciach, v trenčianskej župe v 5 obciach a v ďalších 6 župách po 1 - 4 obciach.

¹⁵ Tamtiež.

V bratislavskej župe 21 kurzov v 18 obciach, v nitrianskej župe 21 kurzov v 21 obciach, v oravskej župe 5 kurzov v 5 obciach, v trenčianskej župe 14 kurzov v 14 obciach, v turčianskej župe 14 kurzov v 14 obciach, vo zvolenskej župe 14 kurzov v 13 obciach, v liptovskej župe 11 kurzov v 7 obciach atď.

¹⁶ Tamtiež. Ďalej vymenúva niekoľko titulov: Július Botto: Krátka história Slovákov, Pavol Dobšinský: Prostonárodné slovenské povesti, J. G. Tajovský: Na front, S. H. Vajanský: Výber poviedok, Ján Kalinčiak: Reštaurácia, Páričov Hospodársky kalendár, V. Šrobár: Vládni demokrati atď.

Národné zhromaždenie ČSR podporilo ľudovú a osvetovú činnosť zákonnou formou. Na podporu týchto aktivít prijalo dva zákony: 7. 2. 1919 Zákon o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy¹⁷ a 12. 7. 1919 Zákon o verejných obecných (ľudových) knižniciach¹⁸. Spomínaný zákon o organizovaní ľudových kurzov občianskej výchovy určoval podstatnú časť praktickej ľudovú a osvetovú činnosť počas celej existencie ČSR a podstatu kurzov občianskej výchovy vymedzil takto: „Ich úlohou je vychovávať občanov pre republiku, predovšetkým teda prehĺbovať politické vzdelanie v Československej republike a upevňovať mravnú zdatnosť jednotlivcov.“¹⁹ Bezplatné kurzy poskytovali občanom vzdelávanie v týchto obsahových oblastiach:

- a) občianska náuka: štátne zriadenie, práva a povinnosti občanov, o činnosti verejných úradov, politické programy strán,
- b) národné hospodárstvo: hospodárstvo štátu, obcí, organizácií,
- c) historický vývin: vývin československej samostatnosti, vývin svetových udalostí najmä v poslednom storočí, svetové dejiny,
- d) význam demokracie – mravné základy štátu,
- e) sociálne základy života v štáte,
- f) sociálne zdravotníctvo a telesná výchova.²⁰

Ministerské nariadenia boli prispôbené pomerom na Slovensku. Ľudová a osvetová činnosť sa mala prispôbovať pomerom daného kraja, resp. župy.

V každej župe mal byť župný referent pre ľudovú a osvetovú činnosť ako výkonný orgán bratislavského Školského referátu. Celé Slovensko sa rozdelilo na 37 regionálnych okrskov a väčšie mestá, kde sa nachádzali stredné alebo aspoň meštianske školy. Praktickú činnosť ľudových kurzov občianskej výchovy teda zabezpečovala sieť základných osvetových článkov: okresné osvetové zbory, mestské osvetové zbory a miestne osvetové komisie. Ich úlohou bolo vykonávať ľudovú a výchovnú činnosť v zmysle platného zákona, t. j. pripravovať programy kurzov, zostavovať zoznamy prednášajúcich, zriaďovať a viesť kurzy pre prednášajúcich, starať sa o literatúru pre lektorov a poslucháčov, realizovať prednášky, besedy. Členmi zborov, resp. komisií boli zástupcovia všetkých vrstiev obyvateľstva a všetkých korporácií a spolkov, ktoré sa zaoberali ľudovou a osvetovou činnosťou. Všade tam, kde pôsobili odbory Matice slovenskej alebo iné osvetové spolky, tie na seba prevzali úlohu osvetového zboru v zmysle zákona. Tieto zbory tiež dozerali na verejné knižnice, putovné knižnice atď.

Celoštátny program ľudovej a osvetovej činnosti, tak ako ho stanovil spomínaný zákon²¹, mal na starosti Osvetový svaz, od roku 1925 Masarykov ľudová a osvetová ústava a na zá-

¹⁷ Zákon č. 67/Zb. z. a n. zo 7. 2. 1919 o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy

¹⁸ Zákon č. 430/Zb. z. a n. z 12. 7. 1919 o verejných obecných knižniciach.

¹⁹ Bakoš, Š.: Antológia dejín slovenskej osvety III. Bratislava : Národné osvetové centrum, 1996 Kap., Inštrukcie MŠaNO o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy na Slovensku, s. 22.

²⁰ Lukáč, E.: Vzdelávanie dospelých na Slovensku – nevyhnutná súčasť transformácie spoločnosti. In Sociálna práca – ľudské práva – vzdelávanie dospelých: Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 1998, s. 43.

²¹ Pozri pozn. č. 17.

klade osobitne vydaných inštrukcií sa o organizovanie ľudových kurzov občianskej výchovy v obciach mali starať miestne osvetové komisie (miestny osvetový dôverník). K ich povinnostiam tiež patrilo zaobstarávanie miestností na prednášky a pre knižnice. Riadiacimi orgánmi mali byť spomínané okresné (okrskové) osvetové zbory.²²

Okrem Školského referátu sa na Slovensku k ľudovúchovnému programu podstatnou činnosťou hlásila aj Matica Slovenská²³. Jej program sa síce nestotožňoval s oficiálnym vládny programom, avšak cez miestne odbory a aj organizačné, personálne a čiastočne finančné zabezpečenie sa čoskoro dostavili výsledky. Tento fakt chcelo prirodzene využiť aj MŠaNO v Prahe. Ministerstvo bolo naklonené myšlienke, že funkciu okresného osvetového zboru na seba prevezme existujúci miestny odbor Matice slovenskej, ak sa činnosť v ľudovúchove bude riadiť ústredným programom. Táto myšlienka našla o. i. u českých osvetových pracovníkov na Slovensku veľkú podporu a začlenila sa aj do inštrukcií k uvedenému zákonu. A naopak, aj sama Matica prejavila o ponuku záujem a prihlásila sa k celkovému kultúrnemu programu ministerstva vrátane zariadenia a výstavby knižníc.²⁴

Samozrejme, Školský referát v Bratislave sa snažil využiť čo najdokonalejšie popularitu Matice slovenskej medzi ľuďmi. Nekládol prekážky, aby funkcie miestnych a okresných osvetových zborov prevzala pod svoje krídla Matica slovenská.

Jednou z prvých starostí okresných osvetových zborov bolo získať, resp. zriadiť príručnú knižnicu potrebných pomôcok na prípravu prednášok a kurzov.²⁵

Prednášková činnosť osvetových zborov sa neobmedzovala len na mestá, ale upriamovala pozornosť aj na vidiek a v priemyselných strediskách priamo do tovární. V mestách sa organizovali samostatné ľudové školy pre dospelých.

Ďalšou úlohou osvetových zborov bolo získavanie prístrojov na projekcie filmov, vhodných sérií diapozitívov. Na Slovensku sa veľkej obľube tešili bábkové divadlá, ktoré sa využívali aj ako putovné divadlá.

V polovici roku 1920 boli už v 34 mestách riadne ustanovené okresné osvetové zbory, samozrejme aj s pomocou Matice slovenskej.

Najvýznamnejším činiteľom vzdelávacej a demokraticky konanej práce medzi ľuďmi boli učitelia. Avšak slovenskí učitelia mali kvalifikáciu z maďarských škôl, preto boli zväčša pre modernú a na solidných vedeckých základoch vybudovanú kultúrnu osvetu²⁶ nedostatočne pripravení. Výchova a škola v uhorskom (maďarskom) duchu im nedala potrebné vedomosti o národných kultúrnych, politických, hospodárskych a sociálnych dejinách, skôr naopak, snažila sa zamedziť prístup k slovenským, resp. slovanským prameňom.

²² Hanakovič, Š.: Účasť Matice Slovenskej pri zakladaní alebo budovaní ústavných, spolkových a ďalších neverejných knižníc na Slovensku v rokoch prvej ČSR. In Knižnica [online]. September 2003 [cit. 2006-03-10]. Dostupné na internete: <<http://www.snk.sk/kniznica/2003/sep/knik2.pdf>>

²³ Ľudovúchovný program Matice slovenskej mal takisto viesť k vzdelaniu, ale jeho pevným základom mali byť solídne vybudované knižnice, resp. orientovanie sa na zakladanie knižníc.

²⁴ Hanakovič, Štefan: c. d.

²⁵ ALU SNK, Anton Štefánek, 42 VIII 31. Školský referát. Ľudovúchova. Reforma ľudovej školy.

²⁶ Štefánek používa až výraz „propaganda“.

Väčšina slovenských učiteľov nemala vlastné knihy a po prevrate ani dost finančných prostriedkov, aby si ich zabezpečili. Ďalšími dôvodmi boli: vysoká cena kníh, ako aj nedostatok vhodných kníh na knižnom trhu. Školské a osvetové knižnice v prvých mesiacoch na Slovensku po prevrate prakticky neexistovali. Na jar roku 1921 Ľudovýchovný referát podľa Štefánkových poznámok²⁷ rozdal približne 6000 zväzkov kníh učiteľom (slovenským), aby mali z čoho na začiatku čerpať na kultúrnu prácu medzi ľuďmi. Okrem toho Ľudovýchovný referát rozdal takmer 35000 kníh medzi ľud, aby vzbudil záujem o vzdelanie.

Významným činiteľom práce medzi ľuďmi boli učitelia všetkých kategórií. Podľa Výnosu MŠaNO zo 6. marca 1919 „O prepožičiavani školských miestnosti pre ľudovýchovné účely“ učitelia všetkých kategórií boli povinní spolupracovať pri organizácii ľudovýchovných kurzov, v rozsahu 4 hodiny týždenne, väčšinou ako organizátori, lektori a knihovníci a mnohí z nich boli členmi okresných, príp. mestských osvetových zborov alebo miestnych osvetových komisií. Na túto činnosť boli pripravovaní ešte ako študenti učiteľstva v poslednom ročníku formou prednášok o ľudovýchove (význam ľudovýchovy, výklad zákonov a nariadení k osvete, ľudovýchovná organizácia, formy ľudovýchovy, pomôcky, úloha učiteľov v ľudovýchove) a o verejnom knihovníctve (zákon o verejných obecných knižniciach, správa knižnice, výber a nákup kníh, organizácia knihovníctva).²⁸ Aktivitu učiteľov v tejto oblasti potvrdzujú aj tieto čísla.²⁹ K 1.2.1924 bolo z 832 stredoškolských profesorov 828 činných (ako funkcionári) v nejakom spolku. Z hľadiska ľudovýchovy sú pre nás zaujímavé stavovské spolky³⁰ (autor uvádza Maticu slovenskú, Živenu, osvetové zbory...), v ktorých pôsobilo 236 profesorov, t.j. 28,5 %. V telocvičných a športových spolkoch (Sokol, Orol, Robotnícke telocvičné jednoty...), ktoré sa takisto okrajovo venovali ľudovýchovej činnosti, pôsobilo 154 profesorov, t. j. 18,6 %. Teda približne 47 % z celkového počtu stredoškolských profesorov sa aktívne podieľalo na ľudovýchovej činnosti pár rokov po vzniku ČSR. Môžeme predpokladať, že u učiteľov ľudových, príp. meštianskych škôl bolo toto percento vyššie, keďže osvetová a ľudovýchovná práca sa orientovala najmä na vidiek. Ďalšie čísla nám hovoria o tom, ako boli stredoškolskí profesori činní na školách popri vyučovaní. Autor uvádza, že 340 z 828, t. j. 41 % stredoškolských profesorov po vyučovaní vykonávalo prednášky v rôznych kultúrnych a politických organizáciách, v telovýchovných jednotách, u vojakov, na verejnosti a ďalších 153, t. j. 18,4 % vykonáva už vyššie spomenuté náukobehy.

²⁷ ALU SNK, Anton Štefánek, 42 VIII 31. Školský referát. Ľudovýchova. Reforma ľudovej školy.

²⁸ Lukáč, E.: c. d. s. 44.

²⁹ Lukeš, R.: Jak žije a působí profesor na Slovensku. Bratislava, 1925. 32s.

Autor sa pokúsil na základe dotazníkov o objektivný celkový obraz, v akých pomeroch žije československý profesor na Slovensku, ako pracuje v škole aj mimo školy (problematika sa týka všetkých stredných škôl, autor uvádza 62, ktoré boli podriadené Školskému referátu v Bratislave, k 1. 2. 1924 uvádza na Slovensku cca 832 profesorov). Dotazník bol zameraný na: 1. bytové pomery, 2. priemerné denné zameranie profesorov, 3. zdravotný stav profesorov a 4. kultúrna činnosť profesorov.

³⁰ O spolkoch pozri napr. Dudeková, Gabriela: Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti. [cit. 2006-02-10] Dostupné na internete: <<http://www.dejiny.sk/eknihy/gd.htm>>

O knižnice sa v rámci ľudovýchovnej činnosti nestarala len Matica Slovenská. Pri budovaní verejných činností chcel ako zástupca Školského referátu využiť svoje skúsenosti aj Anton Štefánek. Jeho skúsenosti z viedenského Volksbildungsvereinu, zo slovenského literárneho spolku Napred a z českých robotníckych spolkov mu umožnili kladne zasahovať do organizačnej práce prof. Slobodu a Dr. Mauleho, predstaviteľov Ľudovýchovného referátu.

Sám Štefánek aktívne absolvoval mnoho prednášok, či už v kurzoch, alebo na rôznych zhromaždeniach v mestách a na dedinách. Spomína, že prednášky mali vždy pokračovanie: „Často trvali podobné zasadania a poučné hodiny dlho do noci a s radosťou som sa spolu s učiteľmi snažil nájsť rozumnú odpoveď a učený výklad na rôzne otázky ľudovej filozofie a politiky. Dr. Pavol Blaho³¹ mňa neraz varoval pred problémami čisto poľnohospodárskymi a náboženskými. Avšak otázkam klerikalizmu a socializmu sa nedalo vyhnúť. O prehmatoch najmä neslovenského zmýšľania kňazov sa dalo kriticky hovoriť, ale vždy tak, aby človek nenarazil na tradičné fideistické³² predsudky. O škodlivosti kapitalizmu a biede a nesvedomitosti továrnikov, feudálov a iných vydríduchov sa hovorilo v kurze celkom otvorene a často veľmi radikálne.“³³

Ďalšou činnosťou, ktorej sa venoval Školský referát v rámci ľudovýchovnej činnosti v rokoch po prevrate, bolo realizovanie tzv. putovných knižníc. Od roku 1921 boli pre vidiecke obce zhotovené praktické skrinky, ktoré obsahovali približne 50 zväzkov kníh. Vo väčších obciach sa zakladali stále miestne knižnice, spolkové knižnice dostávali podporu od Ministerstva školstva a národnej osvety na doplnenie svojich knižných fondov. Pre čitateľov – začiatočníkov Školský referát začal vydávať drobné ľudové spisy, ktoré „obsahujú krátke, ľudovo písané rozprávky, tlačené veľkými písmenami, ktoré neunavia čitateľa ani duševne, ani fyzicky a sledujú cieľ, aby si čitateľ časom navykol na obsiahle veci.“³⁴

Mimo všeobecnej ľudovej činnosti Školský referát kládol mimoriadny dôraz aj na starostlivosť o zvlášť vzdelenostne zaostalé obce. Do takýchto obcí vysielal špeciálne vyškolených tzv. putovných učiteľov (najmä na východné Slovensko), ktorí sa tam zdržali niekoľko mesiacov a venovali sa najmä vyučovaniu dospelých ľudí. Najťažšou prekážkou v ich práci bolo prekonať nechuf u analfabetov a najmä hanblivosť u starších ľudí.

Ako vidno, Školský referát, neskôr konkrétne Ľudovýchovný referát, sa snažil v krátkej dobe odstrániť na Slovensku nedostatky a slabiny, ktoré národ v súvislosti s výchovou sprevádzali. Štefánek si uvedomoval, že je to neľahká vec. Pôvod hľadal v neblahej histórii a zemepisnej kontinentálnej polohe: „Príliš dlho vládol

³¹ Pavol Blaho (1867 – 1927) – politik, publicista, skalický lekár, národovec, dlhoročný Štefánkov spolupracovník, v predvojnovom období zástanca tzv. drobnej práce medzi ľuďmi v rámci osvety.

³² Fideizmus – učenie, ktoré dáva prednosť viere pred vedou.

³³ ALU SNK, Anton Štefánek, 42 VIII 31. Školský referát. Ľudovýchova. Reforma ľudovej školy.

³⁴ Tamtiež. Ďalej Školský referát inicioval založenie zábavno-vzdelávacieho časopisu *Nedeľné čítanie*, ktorý vychádzal každých 14 dní na 3 hárkoch, bohato ilustrovaný s krátkymi historickými, hospodárskymi, prírodovedeckými, beletristickými a inými článkami. Do redakcie patrili o. i. napr. aj A. Štefánek, V. Šrobár...

v Uhorsku feudalizmus, turecká invázia, germánska nadvláda a agrárna hospodárska primitívnosť.³⁵ Napriek tomu chcel Ľudovýchovný referát prekonať negramotnosť skoro polovice národa, uplatniť v spoločenskom živote pokrokové a demokratické myšlienky a získať pre takúto činnosť dostatočný počet učiteľov, ale aj hmotných prostriedkov.

V každom prípade počas prvých dvoch-troch rokov Ľudovýchovný referát položil solidne základy tejto kultúrnej činnosti.

K ďalším osvetovým, ľudovýchovným činnostiam, ktoré tu neboli spomenuté, patrili: pojazdné kino, resp. kinematograf, mimoriadne významný najmä pre praktickú výchovu, ochotnícke predstavenia, besedy pre mládež, nielen pre dospelých, organizovanie akadémií, výstav, náučných výletov a pod.

Vidíme teda, že Štefánek ako školský referent nemal na starosti len školstvo, ale všetko, čo malo podvihnúť vzdelanostnú úroveň slovenského ľudu ako celku, nielen detí a mládeže.

Ako tu už bolo spomenuté, netreba zabudnúť na veľký prínos Matice slovenskej, ale aj iných spolkov, pri organizovaní a budovaní ľudovýchovy na Slovensku v prvých rokoch ČSR.

Resumé

Culture and people's education in Slovakia under leading of Anton Štefánek

Igor Marks

*Department of Pedagogical Science Faculty of Arts and Humanities
of Comenius University in Bratislava*

The contribution focuses on solving issue of culture and people's education in Slovakia in the period of the first years after origin of the Czechoslovak Republic (approximately the years of 1918 - 1925). It describes activities of school paper in this issue, as well elementary legal articles, which were connected with people's education. It pays special attention to personality of Anton Štefánek, who not only helped to build a new Slovak education system, but as a leading representative of the school supported also cultural and people's educational activity.

³⁵ Tamtiež.